

Brygida SMOŁKA-FRANKE
Politechnika Śląska
Wydział Organizacji i Zarządzania
brygida.smolka-franke@polsl.pl

PRZYCZYNEK DO STUDIUM MIASTA W PROCESIE ZMIAN SPOŁECZNO-KULTUROWYCH NA PRZYKŁADZIE BYTOMIA

Streszczenie. Procesy przemian zachodzących we współczesnych społeczeństwach ponowoczesnych znajdują także swoje odzwierciedlenie w przestrzeni społecznej i fizycznej miasta. Współczesne miasto staje się w skali mikro areną wydarzeń obrazujących zmiany społeczne i gospodarcze zachodzące w globalizującym się świecie, ale jednocześnie coraz częściej atutem miast staje się ich wyjątkowość, oryginalność.

Celem artykułu będzie ukazanie owych przemian na przykładzie procesów społeczno-kulturowych intensywnie zachodzących w ostatnich latach na obszarze jednego z najstarszych miast Górnego Śląska – Bytomia. Miasta, które w ciągu ostatnich dziesięcioleci swój rozwój wiązało głównie z pełnieniem funkcji przemysłowych.

Jest to zatem socjologiczne studium przypadku, dokonane w oparciu o badania jakościowe wykorzystujące metodę analizy dokumentów oraz obserwację i opis, w tym przypadku, zjawisk zachodzących w obszarze jednego, wybranego do analizy miasta.

Słowa kluczowe: miasto przemysłowe, przemiany społeczno-kulturowe, dziedzictwo poprzemysłowe, dziedzictwo kulturowe miasta, rewitalizacja

CAUSES TO THE CITY IN THE PROCESS OF SOCIAL AND CULTURAL CHANGES ON THE EXAMPLE OF BYTOM

Abstract. The processes of change taking place in modern postmodern societies are also reflected in the social and physical space of the city. The modern city is becoming a microcosm of events reflecting the social and economic changes taking place in the globalizing world, but at the same time, the uniqueness of the cities becomes more and more unique.

The aim of this article will be to illustrate these changes, as an example of the socio-cultural processes intensively occurring in recent years in the area of one from the oldest towns of Upper Silesia - Bytom. Cities that have grown over the last decades have been mostly industrial.

This is a sociological case study, based on qualitative research using the method of document analysis and the observation and description, in this case, of phenomena occurring in the area of one selected for city analysis.

Keywords: industrial city, socio-cultural transformation, post-industrial heritage, cultural heritage of the city, revitalization

1. Wprowadzenie

Miasto to nie tylko forma życia zbiorowego, sposób organizacji przestrzeni z towarzyszącymi jej urządzeniami, ale to także szczególny „byt społeczny” który tworzą ludzie – użytkownicy, ale też aktywni uczestnicy – społeczni aktorzy, którzy przestrzeń tą tworzą, kształtują i kreują jej wizerunek.

Henri Lefebvre w jednej ze swoich hipotez dotyczących przestrzeni pisał: „Przestrzeń jest wytworem społecznym [...]. Dla jednych jest wytworem historii, dla innych – różnych ludzkich działań, na przykład rolnictwa, rzemiosła, przemysłu. Inaczej mówiąc, przestrzeń stanowi rezultat pracy i podziału pracy i w tym sensie jest miejscem ludzi oraz wyprodukowanych przez nich przedmiotów i rzeczy, które ją zajmują, oraz ich podzespołów, wytworzonych, zobjektywizowanych, a zatem *funkcjonalnych*. Jest wreszcie obiektywizacją tego, co społeczne, a w konsekwencji tego, co duchowe”¹.

Florian Znaniecki, jeden z prekursorów kulturalistycznej koncepcji w socjologii miasta, pojmował miasto jako całość nieprzestrzenną, humanistyczną, realizującą się w doświadczaniu i działaniu ludzkim. Pisał: „Ludzie zamieszkują wprawdzie terytorium miejskie i z tej racji uważają się za *mieszkańców* miasta; przestrzenne warunki wywierają wpływ na to życie; nie znaczy to jednak, że dają się oni całkowicie w tym terytorium umiejscowić [...]. Wszak są oni nie tylko ciałami, lecz doświadczającymi i czynnymi podmiotami, i w tym charakterze nie oni są w mieście, lecz – jeśli się tak wyrazić można – miasto jest w sferze ich wspólnego doświadczenia i działania, oni je tworzą jako nader skomplikowaną strukturę społeczną”². Znaniecki traktował przestrzeń jako wartość będącą częścią nieprzestrzennego systemu wartości i w stosunku do niego uzyskującą treść i znaczenie. Znaniecki, choć nie stosował pojęcia *przestrzeń społeczna*, to jednak uważał, że jest ona wyraźnie odróżnialna od przestrzeni fizycznej.

Mieszkaniec miasta to zatem nie tylko zwykły użytkownik przestrzeni, to jej niezbywalny, immanentny element. Przestrzeń społeczna miasta jest więc stałą areną wymiany, która toczy się pomiędzy poszczególnymi jej uczestnikami. Tym uczestnikiem może być autochton od

¹ Lefebvre H.: La droit r la ville, suivi de l'espace et politique. Paris 1972, za: Jałowiecki B., Szczepański M. S.: Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej. Scholar, Warszawa 2006, s. 314.

² Znaniecki F., Ziółkowski J.: Czym jest dla ciebie miasto Poznań? Dwa konkursy: 1928/1964. Warszawa-Poznań 1984, s. 34.

pokoleń zakorzeniony w danym miejscu, ale też „wędrowiec”, który tu zagościł tu tylko na chwilę.

Tak więc użytkownik przestrzeni może być stały lub tymczasowy. Typ więzi z miejscem również może mieć różny charakter – od silnej więzi organicznej (zakorzenienie) po przejściowe „zauroczenie miejscem” lub tylko potrzebę instrumentalnego jej wykorzystania.

Każdy jednak uczestnik przestrzeni wraz ze swymi osobistymi doświadczeniami i „doznaniem miejsca” tworzy społeczną przestrzeń miasta i wnosi swój indywidualny wkład w jej rozwój i procesy zachodzących w niej przemian. Ta szczególna kompilacja różnych elementów przestrzeni miasta i sposobów jej użytkowania składa się na ową specyficzną, przysługującą (mimo pozornego podobieństwa) danemu tylko miejscu atmosferę i wyjątkowość.

Takim właśnie szczególnym obszarem na mapie Polski są miasta regionu górnośląskiego. Bliskie ich sąsiedztwo, niekiedy pozbawione wyraźnych naturalnych granic, duże nagromadzenie na wspólnym terenie, powoduje wrażenie ujednoczenia tego obszaru.

Wspólnym rysem charakterystycznym tych miast jest na pewno spuścizna okresu industrializacji i pozostawiona w ich krajobrazie postindustrialna przestrzeń minionego okresu.

Tym co jednak zdecydowanie miasta te różnicuje to ich geneza, historia oraz różnorodność losów związanych z odmienną przynależnością państwową.

„Społeczeństwo miejskie” Paweł Rybicki, pisząc: „Nowoczesne miasta górniczo-przemysłowe, i miasta przemysłowe tworzyły się w miejscowościach o dawnej miejskiej tradycji i w miejscowościach bez jakiegokolwiek tradycji. Można zatem, wyróżnić kilka odmian genetycznych miasta przemysłowego. Jedną odmianę przedstawiają miasta, które jako miasta przemysłowe, rozwinęły się w drodze rozszerzenia i przekształcenia dawnych ośrodków miejskich; takim górniczo-przemysłowym miastem jest np. na ziemiach polskich **Bytom**. Inną odmianę genetyczną stanowią miasta przemysłowe, powstałe ze zrostu kilku dawnych osiedli wiejskich np. **Zabrze** oraz miasta, takie jak Królewska Huta (obecny **Chorzów** – przypis mój B.S-F.), które w ogóle zawdzięczały swoje powstanie lokalizacji wielkiego zakładu przemysłowego”³.

Wszystkie te elementy powodują, że każde z tych miast posiada swoją odrębną specyfikę, która szczególnie w ostatnich dziesięcioleciach, podlegała gospodarczym, przestrzennym, ale też społeczno-kulturowym przemianom.

Te właśnie procesy przemian zachodzące w obszarze wybranego do analizy, jednego z najstarszych miast na Górnym Śląsku - Bytomia będą stanowiły przedmiot analizy społecznej dokonanej na potrzeby niniejszego artykułu.

Jest to zatem socjologiczne studium przypadku, dokonane w oparciu o badania jakościowe wykorzystujące metodę analizy dokumentów oraz obserwację i opis, w tym przypadku, zjawisk zachodzących w obszarze jednego, wybranego do analizy miasta.

³ Rybicki P.: Społeczeństwo miejskie. PWN, Warszawa 1972, s. 47.

2. Proces Przemiany Przestrzeni Społecznej Miasta

Lata realizacji rabunkowej polityki wydobywczej w okresie intensywnej industrializacji regionu, szczególnie w okresie powojennym, spowodowały nieodwracalne szkody w zabudowie i infrastrukturze urbanistycznej miast. Największą bolączką górnośląskich miast, szczególnie tych z długowieczną tradycją, było bestialskie wręcz niszczenie ich zabytkowej tkanki tzw. „serca miasta”.

Z przykładem takich działań mieliśmy do czynienia np. w „średniowiecznym” Bytomiu.

Jak czytamy w monografii znanego historyka miast profesora Jana Drabiny:

„Już w połowie 1980 roku zaczęto przygotowywać do wyburzenia cały kwartał 23 domów wzdłuż północnej pierzei Placu Kościuszki, ul. Piekarskiej, Jainty i Pokoju. Zdjęto więc w pierwszej kolejności piękne detale architektoniczne, zdobiące wiele kamienic, pamiętających XIX wiek. Część z nich wmurowano w fasadę budynków Muzeum Górnośląskiego, niektóre jednak zaginęły bezpowrotnie. W roku następnym systematycznie wyburzano wszystkie kamienice.

[...] I tak najpiękniejsza część miasta, Plac Kościuszki, na którym zmieniający się monarchowie stawiali pomniki, gdzie ulokowały się pełne uroku restauracje i kawiarnie, gdzie biło najżywiej tętno miasta (inne place z rynkiem na czele po 1945 roku straciły swój dawny wdzięk i atmosferę), plac, który stale zmieniał swą nazwę, bo każda nowa władza chciała mu nadać imię swego bohatera, przestał istnieć. Tam gdzie stały dotąd stuletnie kamienice, a niegdyś najokazalsze sklepy, zaś na środku fontanna otoczona dorożkami, rozciąga się dziś tylko rozległy plac (jakby tych placów w mieście było jeszcze za mało), położony kilkadziesiąt metrów od przestronnego rynku. Jedynym fragmentem przeszłości jest tu maleńki fragment średniowiecznych murów miejskich”⁴.

Poniżej zaprezentowane zostały archiwalne fotografie Placu Kościuszki w Bytomiu.

Rys. 1. Zabytkowe zabudowania Placu Kościuszki – Bytom

Źródło: Zdjęcie archiwalne.

⁴ Drabina J.: Historia Bytomia 1254-2000. Towarzystwo Miłośników Bytomia, Bytom 2000, s. 319-320.

Rys. 2. Zabytkowe, wyburzone w latach 80-tych kamienice przy Placu Kościuszki – Bytom
Źródło: Zdjęcie archiwalne.

Oprócz braku dbałości o historyczne dziedzictwo miast, założenia budowy tzw. miasta socjalistycznego nie uwzględniały potrzeby rozwoju tych elementów miasta, które stanowią o możliwości rozwoju tzw. miejskiego stylu życia, m.in. zupełnemu niemal zanikowi uległa centralna przestrzeń miasta, a szczególnie funkcja jaką pełnił rynek.

Jak pisze Jan Szerszeń: „Śródmieście (oraz centrum miasta) zawsze odgrywało niepoślednią rolę w stosunku do miasta jako całości [...] Na jego obszarze spotykamy się z koncentracją różnorodnych, często atrakcyjnych funkcji usługowych, administracyjnych, handlowych, kulturalnych, a także różnorodnych systemów i układów komunikacji. Powyższym elementom towarzyszą z reguły bogate wartości kulturowe, informacyjne i przestrzenne. [...] Niewątpliwie wartości przestrzenne, funkcjonalne, zabytkowe i społeczne sprawiają, iż odgrywa ono wyjątkową, specyficzną i konkurencyjną rolę w stosunku do innych dzielnic czy fragmentów miasta. Śródmieście swoją przestrzenią, jej symboliką i charakterem, swoim kolorytem niejednokrotnie wywiera piętno na odbiorcy. Z jego niepowtarzalnymi i zapamiętywanymi elementami czy cechami identyfikuje się wielu jego mieszkańców i przybyszów z innych dzielnic. Synteza tych elementów może wyznaczać symbol lub znak przestrzenny śródmieścia w świadomości percepcyjnej mieszkańców”.⁵

W Bytomiu okresu powojennego charakter przestrzeni centralnej jak i jego funkcja uległy niemal całkowitemu przekształceniu. Zaprezentowany poniżej okazały, zabytkowy Ratusz (na zdjęciu z wieżyczką) oraz przyległe do niego kamienice przy Rynku zostały zniszczone przez żołnierzy Armii Czerwonej tuż po wojnie. W kolejnych latach miejski Rynek został przekształcony w zwykły skwer, zmieniając nawet swoją nazwę na Plac Poli Maciejowskiej.

⁵ Szerszeń J.: Śródmieście jako obszar kultury. Warszawa-Lódź 1987, s. 8-9.

Rys. 3. Zabytkowy, wyburzony po II wojnie światowej bytomski Ratusz i przyległe do niego kamienice
Źródło: Zdjęcie archiwalne.

Jedynym nowym „estetycznym” elementem byłego już rynku stała się mozaikowa fontanna, natomiast rolę plomb w zabytkowej zabudowie (co widoczne jest na załączonych poniżej fotografiach) spełniły wielkopłytowe budynki.

Rys. 4. Plac Poli Maciejowskiej (były Rynek) – Bytom lata 80-te
Źródło: www.bytom.fotopolska.eu/526106,foto.html.

Rys. 5. Plac Poli Maciejowskiej (były Rynek) – Bytom lata 80-te
Źródło: www.bytom.fotopolska.eu/526106,foto.html.

Co za tym idzie zmianie uległy także podstawowe funkcje społeczno-kulturowe przestrzeni centralnej miasta o których pisał wyżej cytowany J. Szerszeń.

Jak pokazują przemiany zachodzące w obszarze niemal wszystkich miast górnośląskich, owa specyfika miejsc, ich przeznaczenie i funkcje, które jak mogłoby się wydawać są nieodłącznym atrybutem konkretnych przestrzeni miejskich, w pewnych szczególnych warunkach oraz w wyniku oddziaływania różnych czynników natury społeczno-ekonomicznej mogą swoje podstawowe funkcje przekształcać i zmieniać.

„Podobnie jak w okresie preindustrialnym wytwarzanie przestrzeni było podporządkowane głównie potrzebom wymiany, tak w XIX w. było zdeterminowane wymogami przemysłu. Przestrzeń produkcji stała się formą dominującą, która określała pozostałe formy przestrzenne. Do najbardziej charakterystycznych procesów w tym zakresie należy przekształcanie relacji miejsce pracy – miejsce zamieszkania, specyficzne formy segregacji społeczno-przestrzennej oraz tworzenie się aglomeracji miejskich i początki rozpadu miasta”⁶.

Priorytetem rozwoju przestrzeni tych miast było maksymalne skoncentrowanie na funkcjach przemysłowych przy ewidentnej minimalizacji przestrzeni konsumpcji i charakteryzującej miasta średniowieczne – przestrzeni wymiany.

Potrzeba uczestnictwa w kulturze realizowana była w Bytomiu najczęściej dzięki oddolnym inicjatywom.

Przykładem takich działań był chociażby prężnie działający na przełomie lat 60-tych i 70-tych Klub Studencki „Pyrlik”, mieszczący się przy ul. Jagiellońskiej.

Jak czytamy na stronach poświęconych Klubowi: „Klub mieścił się na parterze . Miał dwa pomieszczenia i salę widowiskową na 200 osób. Na jego otwarcie przyjechali artyści z Piwnicy pod Baranami. Potem też nie brakowało innych artystów. Studenci zapraszali Czesława Niemena i Skaldów, organizowali imprezy jazzowe. Trzy razy w tygodniu spotykali się na fajfach. Tu były najlepsze barbórki i sylwestry w mieście. Szybko stał się ośrodkiem dobrej rozrywki. Były karty klubowe i odznaki „Zasłużonych dla Bytomia”⁷.

Innym przykładem takiej inicjatywy jest działająca w Bytomiu w latach 80-tych i 90-tych kawiarnia artystyczna „Cafe Cabaret” prowadzona przez artystę kabaretowego Jana Pietrzaka.

3. Proces Rewitalizacji Miasta

Dzisiejszy Bytom nie przypomina już miasta z okresu swojej świetności, które próbują we wspomnieniach przywołać współcześni mieszkańcy – m.in. członkowie grupy „Bytom – śladem wojny”, publikując (np. na stronach „Gazety Wyborczej”) archiwalne zdjęcia

⁶ Jałowicki B., Szczepański M.S.: op.cit., s. 97.

⁷ www.bytom.naszemiasto.pl/artykul/kluby-legendy-z-bytomia-pamietacie-je,1333735,art,t,id,tm.html, 22.06.2017.

luksusowego niegdyś Bytomia i łącząc je ze szczegółowymi opisami najbardziej reprezentacyjnych w mieście obiektów, ulic czy placów.

Pod koniec lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku, zrodziła się w Bytomiu inicjatywa przywrócenia dawnej, właściwej funkcji miejscu pełniącemu niegdyś rolę bytomskiego Rynku. Mimo usilnych starań Rynek (bo taką nazwę na nowo uzyskał centralny plac miasta), nie przypomina już w obecnym kształcie dawnego miejsca.

Miasto zrewitalizowało Rynek wymieniając jego nawierzchnię oraz montując nową fontannę we wschodniej części. I pomimo tego, że w 2008 r. na Rynku ponownie stała rzeźba „Śpiącego lwa” (zdjęcie poniżej), która została skradziona w 1945 r. przez Armię Radziecką oraz zlokalizowano wokół kilka lokali gastronomicznych, miejscu temu nadal daleko do miana atrakcyjnej przestrzeni miejskiej, która staje się areną ciekawych i znaczących wydarzeń społeczno-kulturalnych, tym bardziej, że brakuje w jej obrębie instytucji o prestiżowym, kulturalno-rozrywkowym charakterze.

Rys. 7. Rzeźba „Śpiącego lwa” na obecnym bytomskim Rynku
Źródło: www.bytom.fotopolska.eu/526106,foto.html.

Jak podaje definicja zamieszczona w podsumowaniu projektu o nazwie *Rewitalizacja miast polskich*:

„Rewitalizacja to skoordynowany proces, prowadzony wspólnie przez władzę samorządową, społeczność lokalną i innych uczestników, będący elementem polityki rozwoju i mający na celu przeciwdziałanie degradacji przestrzeni zurbanizowanej i zjawiskom kryzysowym, pobudzanie rozwoju i zmian jakościowych, poprzez wzrost aktywności społecznej i gospodarczej, poprawę środowiska zamieszkania oraz ochronę dziedzictwa narodowego, przy zachowaniu zasad zrównoważonego rozwoju”⁸.

Potrzeba rewitalizacji miast regionu górnośląskiego wynika z wielu pobudek.

Miasta górnośląskie to nie tylko miasta zniszczone wieloletnią intensywną i rabunkową polityką wydobywczą, która odcisnęła swoje negatywne piętno na zabudowie miasta

⁸ Podsumowanie projektu: *Rewitalizacja miast polskich*, 2010. Cyt. za: Wańkowicz W. (red.): *Planowanie przestrzenne a rewitalizacja stref społecznie wykluczonych*. Instytut Rozwoju Miast, Kraków 2011, s. 137.

(szczególnie tej zabytkowej jak w przypadku Bytomia), ale też zdegradowane i zanieczyszczone środowisko naturalne, zupełny niemal zanik funkcji wielkomiejskich, charakteryzujących miejski styl życia (co zostało opisane wyżej na przykładzie deprecjacji znaczenia centrum) oraz, co najbardziej dzisiaj dla miast górnośląskich dotkliwie, znaczny stopień degradacji społecznej.

Wzrost stopnia degradacji społecznej miasta i idący za tym postępujący proces pauperyzacji społeczności miejskiej, najbardziej zaznaczył się właśnie w obszarze Bytomia.

Restrukturyzacja przemysłu, skutkująca głównie likwidacją kopalń dotknęła niemal każde z miast obszaru konurbacji górnośląskiej, najbardziej jednak dotkliwa i odczuwalna była w Bytomiu, gdzie niemal jednocześnie likwidacji uległa zdecydowana większość kopalń. Mieszkańcy masowo tracili pracę. Ówczesny rynek pracy w obliczu ogólnie wzrastającego problemu bezrobocia nie był w stanie wchłonąć rzeszy bezrobotnych odchodzących ze likwidowanych kopalń, mimo wielomilionowych nakładów przeznaczanych na odprawy i cele związane z przekwalifikowaniem tych osób.

Specyfika Bytomia polegała dodatkowo na tym, że w mieście zamieszkiwało stosunkowo niewielu autochtonów. Intensywny proces wymiany społecznej tkanki miejskiej nastąpił najpierw w okresie powojennym, gdzie w miejsce opuszczających miasto Niemców (do czasu zakończenia II wojny światowej Bytom pozostał miastem niemieckim, podobnie jak Gliwice czy Zabrze, gdzie w okresie powojennym miały miejsce podobne procesy ludnościowe) przybywali repatrianci ze Wschodu. Wraz z nimi w kolejnych latach zostały do miasta sukcesywnie sprowadzane osoby z terenu całego niemal kraju do pracy w przemyśle, co doprowadziło (szczególnie w dzielnicach centralnych) do „wymiany” struktury społecznej mieszkańców Bytomia.

Kolejna duża fala odpływu mieszkańców miała miejsce w latach 80-tych i związana była z kryzysem gospodarczym w kraju i przypadającą na ten okres masową migracją mieszkańców Śląska do Niemiec. Ostatnie istotne zmiany społeczne związane są właśnie z rozpoczętym procesem restrukturyzacji przemysłu w latach 90-tych. Ludzie nie związani pokoleniowo z miastem (w zdecydowanej większości przybysze z różnych regionów Polski) zaczęli miasto opuszczać. Wszystkie te zjawiska społeczne doprowadziły w rezultacie nie tylko do znaczącego spadku ogólnej liczby ludności miasta, ale przede wszystkim do odpływu z jego struktur ludzi młodych, najlepiej wykształconych, a zatem najbardziej przedsiębiorczych i kreatywnych.

Na okres lat 90-tych przypada początek tak społecznego jak i gospodarczego upadku miasta. Na przestrzeni ostatnich lat próbowano wielokrotnie podjąć działania naprawcze ratujące miasto, wpisując w strategię jego rozwoju różne działania rewitalizacyjne, które jednak (najczęściej z braku środków) nie przynosiły oczekiwanych rezultatów.

Poważna szansa na rewitalizację miasta pojawiła się w 2013 roku, kiedy to została podana oficjalna informacja o dedykowaniu miastu specjalnej puli środków w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Woj. Śląskiego na lata 2014-2020 na kompleksową rewitalizację miasta – kwota 100 mln. EURO. W roku 2014 rozpoczęto prace nad aktualizacją bytomskiego

programu rewitalizacji, które zaowocowały podjęciem w roku 2016 dwóch Uchwał Rady Miejskiej w Bytomiu w sprawie wyznaczenia obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji miasta Bytomia oraz w sprawie przystąpienia do prac nad Gminnym Programem Rewitalizacji dla Bytomia. Ostatecznie w bieżącym roku (2017) uchwalono „Gminny Program Rewitalizacji. Bytom 2020+” oraz uruchomiono środki finansowe w ramach Obszaru Strategicznej Interwencji⁹.

Rozpoczęte w mieście działania dają cień nadziei na podjęcie w mieście inicjatyw ratujących jedno z najstarszych i ongiś najpiękniejszych miast w Polsce, tym bardziej, że zgodnie z jedną z definicji procesu rewitalizacji, zakłada ona także szeroko zakrojone działania w obszarze społecznym, skierowane do najbardziej potrzebujących wsparcia mieszkańców miasta.

„Rewitalizacja jest pojęciem stosowanym najczęściej w odniesieniu do części miasta lub zespołu obiektów budowlanych, które w wyniku przemian gospodarczych, społecznych, ekonomicznych i innych częściowo utraciły swoją pierwotną funkcję i przeznaczenie. Termin rewitalizacja odnosi się do procesu przystosowania stanu zagospodarowania miasta do zmiennych potrzeb społeczności miejskich i jednostek, które je tworzą. Rewitalizacja jest również procesem społecznym [...]”¹⁰.

4. Podsumowanie

Proces przemiany struktury i funkcji miast przemysłowych na Górnym Śląsku przebiega nie zawsze równomiernie w poszczególnych miastach. W artykule został przedstawiony przykład miasta, które poniosło największe koszty związane z epoką industrialną, kiedy to masowe, rabunkowe wydobywanie pokładów węgla w licznie wówczas zlokalizowanych na terenie miasta kopalniach, doprowadziło nie tylko do ruiny ekologicznej, ale także do zniszczenia pięknej, zabytkowej tkanki miasta. Paradoksalnie nagła likwidacja tychże kopalń w latach 90-tych stała się powodem kolejnej, tym razem społecznej, postępującej do dzisiaj degradacji miasta i znacznego jego wyludnienia.

W bliskim sąsiedztwie miasta mamy także chlubne przykłady transformacji miast przemysłowych, które dzięki odpowiednim inwestycjom i wykorzystaniu w swoim rozwoju mocnych atutów, stały się dzisiaj prężnymi ośrodkami metropolitarnymi (bowiem taki właśnie

⁹ Opracowano na podstawie informacji zawartych na stronach: www.bytomodnowa.pl/kalendarium-prac, 21.06.2017.

¹⁰ Bombelka M.: Zabrze – rewitalizacja widziana przez pryzmat krajobrazu i jego percepcji, [w:] Niezabitowski M., Rożałowska B. (red.): Ludzie i instytucje w procesie przemian miejskiej społeczności lokalnej. Studium socjologiczne na przykładzie osiedla Zandka w Zabrzu. Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2010, s. 184.

status – Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii posiada od kwietnia 2017 roku większość miast regionu wchodzących w skład Metropolii).

Niewątpliwie spektakularny przykład pozytywnej transformacji miasta przemysłowego stanowią współczesne Katowice. Dużym atutem Katowic na drodze przemian z typowego miasta przemysłowego w nowoczesny ośrodek miejski były zlokalizowane na jego obszarze uczelnie wyższe (które zawsze stanowią podstawową siłą napędową w rozwoju miasta) oraz lokalizacja największych w regionie firm i korporacji (stolica regionu). Niemniej jednak w obszarze Górnego Śląska znajdujemy także inne ośrodki miejskie, które co prawda nie osiągnęły tak spektakularnego sukcesu jak stolica regionu, jednak poprzez umiejętne wykorzystanie swoich atutów i inwestowanie w rozwój branż, które stanowią o ich specyfice i oryginalności, dzisiaj także dobrze radzą sobie z trudną, bądź co bądź, sytuacją przemiany swoich dotychczasowych funkcji przemysłowych.

Taki właśnie przykład stanowi Zabrze, które po wieloletnich staraniach oraz poczynionych inwestycjach związanych z rozwojem turystyki przemysłowej, wykorzystującej ciekawe, niszowe wówczas poprzemysłowe obiekty, uczyniło z nich dzisiaj oryginalny produkt nie tylko turystyczny, ale przede wszystkim kulturalny na mapie miasta, będący ewenementem w skali europejskiej. Warto tylko wspomnieć, że zabytkowa Kopalnia Guido w Zabrzu została w 2017 roku ogłoszona najlepszym i najczęściej odwiedzanym obiektem turystycznym w kraju, a lada moment uruchomiona zostanie kolejna atrakcja jaką jest Główna Kluczowa Sztolnia Dziedziczna, która umożliwi przepłynięcie łódkami podziemiami miasta.

Dzięki tym działaniom, finansowanym w dużej mierze z budżetu miasta oraz dzięki umiejętnie pozyskiwanym funduszom unijnym, miasto obwołane zostało dziś Polską Stolicą Turystyki Przemysłowej i na tym produkcie buduje swoją silną markę, podobnie jak Katowice stawiając na rozwój przemysłów kreatywnych, stały się obok Krakowa (w dziedzinie literatury) drugim miastem w Polsce uhonorowanych tytułem Miasta Kreatywnego UNESCO w dziedzinie muzyki.

Są to niewątpliwie pozytywne przykłady działań będące dowodem na to, że trudny i mozolny proces przemiany miasta przemysłowego w miasto ponowoczesne mógł się udać, dlatego pozostaje mieć nadzieję, że piękny, choć mocno okaleczony średniowieczny Bytom o wielowiekowych tradycjach miejskich, również odnajdzie i wypracuje swoją właściwą ścieżkę rozwoju i określi własną, oryginalną wizję miasta, która zapewni mu ponowny rozkwit. Być może uda się to dzięki rozpoczętemu właśnie procesowi rewitalizacji.

Bibliografia

1. Bombelka M.: Zabrze – rewitalizacja widziana przez pryzmat krajobrazu i jego percepcji, [w:] Niezabitowski M., Rożałowska B. (red.): Ludzie i instytucje w procesie przemian miejskiej społeczności lokalnej. Studium socjologiczne na przykładzie osiedla Zandka w Zabrzu. Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2010.
2. Drabina J.: Historia Bytomia 1254-2000. Towarzystwo Miłośników Bytomia, Bytom 2000.
3. Jałowiecki B., Szczepański M.S.: Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej. Scholar, Warszawa 2006.
4. Lefebvre H.: La droit 'r la ville, suivi de l'espace et politique. Paris 1972, za: Jałowiecki B., Szczepański M.S.: Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej. Scholar, Warszawa 2006.
5. Podsumowanie projektu: Rewitalizacja miast polskich, 2010, za: Wańkiewicz W. (red.): Planowanie przestrzenne a rewitalizacja stref społecznie wykluczonych. Instytut Rozwoju Miast, Kraków 2011.
6. Rybicki P.: Społeczeństwo miejskie. PWN, Warszawa 1972.
7. Szerszeń J.: Śródmieście jako obszar kultury. Warszawa-Łódź 1987.
8. www.bytom.naszemiasto.pl/artykul/kluby-legendy-z-bytomia-pamietacie-je,1333735,art,t,id,tm.html, 22.06.2017.
9. www.bytomodnowa.pl/kalendarium-prac, 21.06.2017.
10. Znaniecki F., Ziółkowski J.: Czym jest dla ciebie miasto Poznań? Dwa konkursy: 1928/1964. PWN, Warszawa-Poznań 1984.